

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

58

Nyíregyháza
2025

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Főszerkesztő:
Véghseő Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai:
Dobos András, Görföl Tibor, Garai Péter, Odrobina László, Szilágyi Barnabás,
Németh István, Földvári Katalin, Szegvári Zoltán

A folyóirat Tudományos Tanácsadó Testületének tagjai:
S.E.R. Dr. Orosz Atanáz, megyéspüspök, Miskolci Egyházmegye
S.E.R. Dr. Martos Balázs Levente, segédpüspök, rektor, Központi Papnevelő Intézet,
Prof. Baán István, professor emeritus, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Prof. Dolhai Lajos, rektor, Egri Hittudományi Főiskola
Prof. Kustár Zoltán, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi
Egyetem, Őszötvetségi Tanszék
Prof. Thomas Mark Németh, tanszékvezető egyetemi tanár, Bécsi Egyetem, Teológiai Kar,
Történeti Teológiai Intézet
Prof. Puskás Attila, tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Hittudományi Kar
Prof. Em. Szentmártoni Mihály SJ, professor emeritus, Pontificia Università Gregoriana
Prof. Várnai Jakab, tudományos munkatárs, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu/ / athanasiana.kiadvanyok@szentatanaz.hu

Postacím:
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó:
Galambvári Péter mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2025

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

RUZSA GYÖRGY

Az Istenszülő „Váratlan boldogságot hozó” ikonja. Egy kevésbé ismert és egy különös, ismeretlen ikonábrázolás

TARTALOM: 1. Az Istenszülő „Váratlan boldogságot hozó” ikonjának története és ikonográfiája 2. Nevezetes másolatok 3. Egy kevésbé ismert és egy különös, ismeretlen ikonábrázolás

1. Az Istenszülő „Váratlan boldogságot hozó” ikonjának története és ikonográfiája

Az Istenszülő „Váratlan boldogságot hozó” ikonja (oroszul hivatalos elnevezéssel икона „Нечаянная Радость”, továbbá népies elnevezéssel икона „Божьей радости”, икона „Неожиданная радость”, икона „Нежданная радость”, икона „Случайная радость”) történetének forrása Rosztovi Szent Demeter (1651–1709) 1683-ban írt „Руно опошечное”, vagyis a „Megöntözött Gyapjú” című munkájában található meg.

Jevgenyij Poszeljanyin, az Istenszülő-ikonok avatott kutatója hatalmas, nyolcszáz oldalas könyvében is foglalkozik ezzel az ikonnal.¹

Az ikon legendájában arról olvashatunk, hogy egy bűnös ember szokása szerint mindennap imádkozott az Istenszülő ikonja előtt, de utána bűnös dolgokat cselekedett. Egyszer azonban ima közben észrevette, hogy az ikon megmozdul, s az Istenszülő és a Gyermeke Jézus megelevenedik. A Gyermeke Jézuson sebeket látott, melyek úgy véreztek, mint a kereszten. Megkérdezte az ember Szűz Máriát, miért is van ez. Szűz Mária azt felel-

1 Е. Поселянин (под. ред.): *Богоматерь. Полное иллюстрированное описание Ее земной жизни и посвященных Ее жизни чудотворных икон*. Санкт-Петербург, Книгоиздательство П. П. Сойкина, [1914]. 756–758. Itt mindenképp meg kell említenünk, hogy Jevgenyij Poszeljanyint, a kitűnő teológust a kommunizmus hisztériás és gyűlölködő egyház- és vallásellenes tevékenysége következtében, koholt vádak alapján 1931. február 13-án kivégezték.

te, hogy a bűnösök, amikor vétkeznek, mindannyiszor keresztre feszítik Jézust. A bűnös ember megcsókolta Jézus sebeit, s azok eltűntek. Ezután a bűnös ember jó útra tért, s bűneinek megbocsátásakor „váratlan boldogság költözött lelkébe.

Az ikon ikonográfiájában jól tükröződik ez a történet. Az ikon bal alsó részén helyezkedik el a térdelő bűnös ember, amint az Istenanya ikonja előtt imádkozik. A Gyermekek Jézuson vörös pontok, vérző sebek láthatóak. Az Istenanya ikonja alatt olvasható a történet vagy annak kezdő sorai. Az Istenszülő és a bűnös ember szájából gyakran egy írásszalag fut ki rövid szöveggel.

2. Nevezetes másolatok

Az 1917-es forradalom előtt az ikon egyik nevezetes másolata Moszkvában, a Hamovnyikiben, vagyis Moszkva központjának déli részén álló „Az Istenszülő Váratlan boldogságot hozó” ikonjáról elnevezett templomban volt. Ez az ikonmásolat 1835-ben Alekszandra Kunyicina egyházközségi tag szóbeli hagyatékának alapján került a templomba. 1837-től már csodatévő ikonként tisztelték. 1938-ban Anyiszja Sztjepanova özvegyasszony kapta vissza hallását. Előtte hónapokig kezelték különböző kórházakban eredménytelenül. Olyannyira süket volt, hogy még a harangszót sem hallotta.

Az ikon másik híres másolatát a moszkvai Kreml Zsitnij Udvarában (Gabona Udvarában) álló Angyali Üdvözlés-templomban őrizték.²

A napjainkban, Moszkvában látható ikonmásolatok közül most csak hármat emelünk ki.

Talán a leghíresebb a város központjában lévő Obigyenszkij mellékutcában álló Illés Próféta-templom ikonja. Ezt az ikont a már említett, lerombolt Angyali Üdvözlés-templomból hozták ide.

2 Ezt az 1731-ben épült templomot, mely a Kreml Angyali Üdvözlés-tornya mellett volt látható, 1932-ben a kommunisták lerombolták.

A Moszkva központjától északra lévő Marjinaja Liget városrész templomát még a híres Seremetyev család által ajándékozott területen 1899 és 1904 között építették a Liget lakói. A templomban ma különösen sok nevezetes ikon található, köztük Szent Trifon vértanú ereklyéjét tartalmazó ikon és „Az Istenszülő Váratlan boldogságot hozó ikonjának” egy másolata.³

Ha szabad szubjektív érzéseket fűzni e kis tanulmányhoz, akkor megemlíteném, hogy a moszkvai Vaganykovszkoje Temető ikonja áll hozzám a legközelebb. Ebben a temetőben nyugszik moszkvai művészettörténész professzorom, Viktor Nyikityics Lazarev akadémikus.⁴

A temetői templom pontos neve, melyben „Az Istenszülő Váratlan boldogságot hozó ikonja” látható: Храм Воскресения Словущего на Ваганьковском кладбище, vagyis a Vaganykovszkoje temetőben álló Krisztus Urunk Híressé Vált Feltámadásának temploma. Ez a különös elnevezés egyébként a jeruzsálemi Krisztus Feltámadása-templom (ismeretebb nevén a Szent Sír-temploma) 335-ös felszentelésének tiszteletére utal.

3. Egy kevésbé ismert és egy különös, ismeretlen ikonábrázolás

Az első bemutatásra kerülő ikont a 19. század közepén készítették és rézötvözetű *rižával* (ikonborítóval) díszítették.⁵

Mindenekelőtt tisztázzuk a feliratokat. Ezek a rövidítésekkel teli szövegek lényegében az orosz szerkesztésű egyházi szláv feliratokhoz kötődnek, ám – mint ismert – itt is igen sokféle helyesírásszokással találkozunk. Nagyjából a következőképpen rekonstruálhatjuk ezeket.

3 A harmincas években a templomot bezárták, a harangok - kivéve a nagyharangot - megmaradhattak, ám a harangozás hosszú ideig tiltva volt.

4 Cf. Xenia Muratova: Victor N. Lazarev: *In Memoriam*. In *Prospettiva*, 1977. № 8 (genaió). 78–81., Ruzsa György: Victor Nikitič Lasarev, 1897–1976. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 1977. t. XXIII. 357–374., В. Н. Гращенков (сост.): Список опубликованных трудов В. Н. Лазарева. *Искусствознание*. 1998. № 1. 27–34., Ruzsa György: *Icon Researchers and Icon Research in the Soviet Union in the First Half of the 20th Century*, Budapest, Pálos Fogadóközpont, 2018.

5 Az Istenszülő „Váratlan boldogságot hozó” ikonja. Orosz ikon, 19. sz. közepe. (Baloldalt: Egyiptomi Mária.) Fa, rézötvözet. 23 x 17,5 cm. Magángyűjtemény. Ltsz.: RU 69.

Vésett felirat a borítón az Istenanya ikonja alatt: „ЧЕЛОВЕКЪ НЕКІЙ БЕЗЗАКОННИКЪ И[МЕЛ] ПРА[ВИЛО]...” = „Egy bizonyos törvénytisztelő embernek szokása volt...” Vésett felirat a borítón lent: „НЕЧАЕННЫЯ РАДОСТЬ] ПРЕ[СВАТОЙ] Б[ОГОРОДИ]ЦЫ” = „A Legszentebb Istenszülő [váratlan boldogsága]”.

A borító alatti festett fatáblán a felirat fent: „НЕЧАЕННЫЯ РАД[ОСТЬ] ПРЕ[СВАТОЙ] Б[ОГОРОДИ]ЦЫ” = „A Legszentebb Istenszülő váratlan boldogsága”. A borító alatti festett fatáblán a felirat az Istenanya ikonja alatt: „ЧЕЛОВЕКЪ НЕКІЙ БЕЗЗАКОННИКЪ ИМЕАШИ ПРАВИЛО ПОВСЕДНЕВНОЕ КО П[РЕСВАТОЙ] БОГОРОДИЦЕ МОЛИТИСА]...” = Egy bizonyos törvénytisztelő embernek szokása volt naponta a Legszentebb Istenszülőhöz imádkozni...”

A fára festett ábrázoláson hangsúlyozott szerepet kaptak a cinóber vörös vonalak és felületek. Az ikontáblán az ikonborító által eltakart részeket is gondosan festették meg. (A 19. század végén és a 20. század elején néhány ikonfestő műhelyben az ikonborító által eltakart részeket nem festették meg. Ezek az ikonok már távol álltak a jámbor ikonfestők gondos, ima és elmélkedés közben létrejött ikonjaitól, s elsősorban kereskedelmi céllal készültek. Az ilyen ikont *podokládnyicának* nevezték.) Ikonunkon különösen az arcok aprólékos, kifinomult megjelenítése ragad meg. A baloldalt álló Egyiptomi Mária egész alakos figurája nyilván arra utal, hogy egy Mária nevű nőnek készítették ajándékképpen ezt az ikont. A hátlaapon lévő igen kopott felirat is talán erre utal. Ismert, hogy szokás volt a *poljéra*, vagyis a szegélymezőre megfesteni a megajándékozott védőszentjét. Gyakori a házasságkötés alkalmával ajándékozott ikon is, ahol a szegélymezőn a házasulandók védőszentjeit láthatjuk.

A másik bemutatásra kerülő ikon Keresztelő Szent János levágott fejét ábrázolja.⁶ A nyugati kereszténység általában több személy megfestésével jeleníti meg e témát. Az ikonokon rendszerint nem találunk itt több alakot, sőt Salomét sem szokták ábrázolni. Rendszerint csak egy tálcát látunk Keresztelő Szent János levágott fejével. Mindkét ábrázolási típus megdőb-bent, imára, elmélkedésre késztet, csak éppen másképpen.

Mint ismert, Keresztelő Szent János (görögül Ιωάννης ο Βαπτιστής, Ιωάννης ο Προδρομος †30. körül), Krisztus megkeresztelője, az utolsó ószövetségi próféta bírálta Heródest, mert együtt élt sógornőjével, Heródiással. Ezért bebörtönözték. Egyszer Heródiás lánya, Salome olyan szépen táncolt, hogy Heródes megígérte, ezért bármely kívánságát teljesíti. Salome – Heródiás tanácsára – Keresztelő Szent János fejét kérte, amit hamarosan egy tálon be is hoztak.⁷

Bemutatott ikonunkon egy kendővel letakart asztalra helyezték a tálcát a szent fejével. Sok ikonon talpas diszkoszban látható a levágott fej.

Ikonunk, bár nagyon egyszerű, mégis különös sajátossággal rendelkezik. Bal felső részén megfigyelhetünk egy kis ikont, tehát ikonon ikon van megfestve. Ezt az ikont orosz szerkesztésű egyházi szláv felirata pontosan megnevezi: «НЕЧАЕННЫЯ РАДО ПРЕ БЦЫ ЧЕЛОВЕКА». „A [bűnös] ember Váratlan boldogságot hozó Istenszüdő [ikonja].”

E kis ábrázoláson is jól látható az ikon bal alsó részén álló bűnös ember, amint az Istenanya ikonja előtt imádkozik. A szokásos ábrázolásoktól eltérően itt nem térdelve, hanem állva jelenítették meg.

Felmerül a kérdés, miért a Keresztelő Szent János levágott fejét ábrázoló ikonon festették meg Az Istenszüdő „Váratlan boldogságot hozó” ikonját. Határozott választ nem találtunk, talán azért, mert mindkét esetben gonoszságról, szenvedésről, halálos sebekről, áldozatkészségről van szó.

6 Keresztelő Szent János feje. Balra fent Az Istenszüdő „Váratlan boldogságot hozó” ikonja. Orosz ikon, 19. sz. második fele (közepe?). Fa. 22 x 17,5 cm. Magángyűjtemény, Budapest. Ltsz.: RU 174. Irodalom: Nagyházi Galéria és Aukciósház. 287. aukció. Budapest, 2023. 9., No 33.

7 A hatalmas, könyvtáryi szakirodalomból most csak a legfontosabbra hívjuk föl a figyelmet: Т. А. Артюхова – Ю. В. Иванова – А. А. Каролёв, – Н. Н. Лосевой – А. А. Ткаченко – А. А. Турилов – Ю. В. Устинова – Э. П. Л.: Иоанн Предтеча. In *Православная энциклопедия*. Москва, Церковно-научный центр „Православная энциклопедия”, 2010. т XXIV. 528–577.

Bemutatott ikonunk különlegessége nem csak az, hogy ikonon ikont ábrázoltak, hiszen számos ilyen kompozíciót lehetne említeni, például „Szent Dorofej imádkozik az Istenszülő Jugszkaja ikonja előtt”, vagy a „Totyemskij Szent Feodoszj imádkozik az Istenszülő Szumorinszkaja ikonja előtt” elnevezésű ikonokat. Az igazi különlegesség abban rejlik, hogy bemutatott ikonunkon olyan ikont ábrázoltak, vagyis „Az Istenszülő „Váratlan boldogságot hozó” ikonját”, amelyen még egy ikont festettek meg. Tehát három ikonábrázolás van előttünk.

1. kép. Az Istenszülő „Váratlan boldogságot hozó” ikonja. Orosz ikon, 19. sz. közepe

2. kép. Keresztelő Szent János feje. Balra fent Az Istenszülő „Váratlan boldogságot hozó” ikonja.
Orosz ikon, 19. sz. második fele (középe?).

3. kép. A Keresztelő Szent János feje-ikon részlete